

Mia Couto i José Eduardo Agualusa, dues gotes de l'oceà africà

Carles Montpart Tura

El nostre coneixement, en general, de la literatura africana és molt limitat, ja que aquest mateix concepte és enganyós. Àfrica és un continent immens, un autèntic oceà, com diu el periodista Xavier Aldekoa, i reduir a una etiqueta — literatura africana — les manifestacions literàries d'un territori tan vast és una pura il·lusió. Avui parlem breument de dos autors africans blancs que han estat recentment traduïts al català: el moçambiquès Mia Couto l'angolès José Eduardo Agualusa.

Alguns noms coneguts

Malgrat aquest desconeixement del qual parlem, també és evident que en els darrers anys una bona nòmina d'autors africans s'han anat fent familiars entre nosaltres, i especialment pel que fa a escriptors força desconeguts fins ara, això ha estat gràcies a l'eficaç tasca d'algunes petites editorials com Raig Verd o Edicions del Periscopi.

En aquest procés, la concessió del Premi Nobel de Literatura a diversos autors africans ha col·laborat, sens dubte, a incrementar el nostre interès per les seves obres. Els guardons al nigerià Wole Soyinka (1986), l'egipci Naguib Mahfoud (1988) o als sud-africans Nadine Gordimer (1991) i J.M. Coetzee (2003) van esperonar en el seu moment les traduccions de les seves obres al català.

En el cas d'aquest darrer, per exemple, tot i que ja s'havia publicat durant els anys 80 un títol com *Esperant els bàrbars* (Edhasa, 1988), van ser obres com *Desgràcia* (Columna, 2000), *L'edat de ferro* (Edicions 62, 2002), *Vida i època de Michael K* (Edicions 62, 2003) o *Foe* (Edicions 62, 2004), totes en traducció de Dolors

Udina, les que el van fer més conegut entre nosaltres. Després seguirien novel·les com *Elizabeth Costello* (Empúries, 2004), *Home lent* (Edicions 62, 2005), *Diari d'un mal any* (Edicions 62, 2007), *La infantesa de Jesús* (Edicions 62, 2013) i *Els dies d'escola de Jesús* (Edicions 62, 2017) que, juntament amb la bona acollida que van tenir els textos autobiogràfics de l'autor recollits al volum *Escenes de la vida a províncies* (Edicions 62, 2012), acabarien fent de Coetzee l'autor africà sens dubte més llegit en català.

És significatiu, però, que deixant de banda el cas de Naguib Mahfoud, que escriu en àrab, cap dels altres autors premiats hagi escrit en alguna llengua africana, sinó que ho han fet tots en anglès. L'oralitat consubstancial a una gran part de la literatura d'aquest continent, la precarietat de la seva indústria editorial i, per descomptat, la dificultat de superar certs prejudicis culturals per part de l'acadèmia sueca, expliquen que fins ara no hi hagi hagut un reconeixement explícit a alguna llengua nacional africana. És el cas també de l'escriptor kenià Ngugi wa

Thiong'o, etern candidat a aquest premi, el qual, malgrat que des dels anys 80 ha donat prioritat al kikuiu, la seva llengua materna, ha escrit la majoria de les seves obres en anglès. D'aquest autor podem llegir en català *Somnis en temps de guerra. Records d'infantesa* (Raig Verd, 2016), *Descolonitzar la ment, Desplaçar el centre. La lluita per les llibertats culturals, A casa de l'interpret* (totes a Raig Verd, 2017) i *Lluitar amb el diable. Memòries de la presó* (Raig Verd, 2018).

Evidentment que queda molt per traduir i per conèixer. Només un exemple: un dels autors més llegits a l'Àfrica, el nigerià Chinua Achebe (Ogidi, 1930 – Boston, 2013) no

té cap dels seus llibres traduïts al català tot i que en castellà podem llegir la seva obra més important—escrita també en anglès—, *Things Fall Apart*, 1958 (*Todo se desmorona*, Debolsillo, 2010).

De l'anglès al portuguès: Mia Couto

Igual que l'editorial Raig Verd ha fet una aposta per l'obra de l'esmentat Ngugi wa Thiong'o, o que el segell Fanbooks, del grup 62, ha apostat per la jove escriptora nigeriana Chimamanda Ngozi Adichie (Abba, 1977), de qui ha publicat *Tothom hauria de ser feminista, Manifest feminista en quinze consells* i *Sobre el perill*

dels tòpics, Edicions del Periscopi ens ha donat a conèixer dos autors africans blancs d'expressió portuguesa: el moçambiquès Mia Couto i l'angolès José Eduardo Agualusa.

Mia Couto (Beira, 1955) és actualment un dels escriptors més importants en llengua portuguesa i l'autor moçambiquès més traduït. Ha obtingut el prestigiós premi Vergílio Ferreira (1999), pel conjunt de la seva obra, el premi Camoes (2013), un dels més importants en llengua portuguesa i el premi internacional Neustadt de literatura 2014. L'any 2007 havia estat el primer autor africà que guanyava el premi literari Unió Llatina. De l'extensa obra literària d'aquest autor, en català podem llegir la seva primera novel·la, *Terra somnàmbula*, escrita l'any 1992 (Edicions del Periscopi, 2018) i *La confessió de la lleona*, publicada originalment l'any 2012 (Edicions del Periscopi, 2016), totes dues en una magnífica traducció de Pere Comellas i Casanova.

Couto, fill d'emigrants portuguesos que es van traslladar a l'antiga colònia en la dècada de 1950, va estudiar Medicina a la Universitat de Lourenço Marques (avui Maputo), però va abandonar els estudis arran de la seva implicació en el moviment polític FRELIMO, que després de la Revolució dels Clavells de Lisboa lluitava per un Moçambic independent de la metròpoli. Un cop aconseguida la independència, Mia Couto va treballar com a periodista al diari *Tribuna*, va dirigir la nova Agència d'Informació de Moçambic (AIM) i la revista *Tempo*. A partir de l'any 1985 va abandonar aquestes tasques periodístiques per dedicar-se per complet a la literatura i a

Mia Couto

exercir la seva professió de biòleg, estudis que havia completat durant aquells anys.

Terra somnàmbula, escrita l'any 1992, al final d'una llarga guerra civil encetada poc després de la independència, i considerada una de les millors novel·les africanes del segle XX, captiva tant per les històries que inclou com pel seu llenguatge. Pel que fa a la trama principal, la novel·la ens presenta la relació entre el vell Tuahir i el jove Muidinga, que fugint de la violència que hi ha al seu país es refugien en un autobús calinat. A dins, hi trobaran uns quaderns que narren el viatge iniciàtic de Kindzu, unes vivències que Muidinga anirà llegint i que seran el contrapunt de la història principal. Una novel·la en què a la guerra de fons que sempre està present (*"la guerra és una serp que fa servir les nostres pròpies dents per mossegar-nos"*, p. 21), s'hi sobreposen històries que provenen de l'oralitat més ancestral i que ens mostren un país nou que sagna per tots costats però que vol tenir

alguna esperança de futur (*"Que la nostra terra s'acuitarà, tothom es familiarà, moçambiquesos. I ens visitarem, com abans, rosegant els camins sense tenir mai més por"* (p. 84). La novel·la també és, doncs, una ferotge crítica de les guerres i de l'imperi de la por que instal·len en la gent, així com de l'arbitrarietat amb què actuen tan sovint els governants: *"Això era el que li feia por. Qualsevol podia agafar el comandament, fer i desfer, sense encomanar-se ni a déu ni al dimoni [...]. Els grossos, en el passat de la tradició, sempre havien distribuït beneficis entre els petits. Ara, els poderosos eren cecs al patiment dels altres"* (p. 143). Un mal, per desgràcia, massa comú en la majoria de països africans.

Pel que fa a la llengua, *Terra somnàmbula* és un autèntic festival de creativitat lingüística. Com ens avisa el traductor en una nota inicial, *"una de les moltes dimensions essencials de la literatura de Mia Couto és la manipulació de la llengua[...]. En aquest sentit, Couto continua una tradició que té en el món del portuguès dos precedents clars, l'escriptor brasiler Joao Guimaraes Rosa i l'angolès José Luandino Vieira, i que es pot resumir en un principi: agafa pel meu compte tots els recursos de creació morfosintàctica que m'ofereix la llengua i en faig el que vull"* (p. 9). El resultat, un text farcit de neologismes de collita pròpia, de proverbis inexistents, de mots provinents de les diferents llengües moçambiqueses, totes del grup bantu, i de referències a la rica mitologia oral que és un immens goig per a lector (i, suposem, un repte impressionant per al traductor, al qual, sens dubte, cal felicitar).

A l'altra novel·la de Couto, *La confessió de la lleona*, també tenim dues narracions que se superposen. En aquest cas, d'una banda, "La versió de la Marianmar", un text en què aquest personatge ens anirà explicant la seva difícil vida, marcada pels abusos a què ha estat sotmesa des de petita i, de l'altra, el "Diari del caçador", la narració que ens reporta Arcàngel Baler, un caçador a qui les autoritats

de Kulumani han demanat que els alliberi dels atacs dels lleons. Uns atacs que, curiosament, afecten principalment les dones. A mesura que avança l'acció, i en una trama en què s'entrellaça sovint de manera indistingible la realitat i la fantasia, Mia Couto aconsegueix bastir una història que en el fons és una reivindicació de la dona en una societat on, malgrat ser gairebé sempre el puntal de les famílies, no deixa de ser menystinguda i maltractada. Una història d'abusos, de corrupció política i de tradicions ancestrals

injustes magistralment narrada per un autor que per a molts ha estat un gran descobriment.

I de Moçambic a Angola

L'escriptor i periodista angolès José Eduardo Agualusa (Huambo, 1960), fill de colons blancs portuguesos, sempre diu que considera Mia Couto com el seu millor amic, fins i tot gairebé com un germà gran. Entre els dos autors africans pels quals ha apostat fins ara l'editorial Periscopi hi ha, doncs, una evident sintonia i complicitat tant personal com literària. Agualusa, criat a Luanda i que actualment viu entre aquesta ciutat i Rio de Janeiro, ha publicat fins ara més de trenta obres literàries que han estat traduïdes a més de vint-i-cinc idiomes. A més, és cofundador de l'editorial brasilera Língua Geral, articulista en diversos mitjans de comunicació i presentador del programa de ràdio *A Horas das Cigarras*, de la RDP Àfrica, sobre música i poesia africana.

José Eduardo Agualusa

Pel que fa al seu reconeixement internacional, Agualusa es va convertir el 2007 en el primer escriptor africà a guanyar el premi Independent Foreign Fiction, atorgat pel diari *The Independent* i el Consell de les Arts del Regne Unit per la novel·la *O vendedor de pasados* (2004, encara inèdita en català). A més, amb l'única obra que actualment podem llegir en català, *Teoria general de l'oblit* (Periscopi, 2017), l'autor angolès ha obtingut el premi International Dublin Literary del 2017, ha estat finalista del premi Man Booker International i, a casa nostra, l'any passat va obtenir el XIX Premi Llibreter.

L'edició catalana de *Teoria general de l'oblit* ve encapçalada per un pròleg de Xavier Aldekoa, corresponsal a Àfrica de *La Vanguardia*, que ens informa de manera breu però eficaç d'algunes característiques que són importants de tenir en compte a l'hora d'enfrontar-se a la novel·la d'Agualusa. Diu, per exemple, parlant de les actuals desigualtats socials del país africà: "*Angola és un país ple de cicatrius [...] Abans de la independència, Angola ja era un tauler ple de morts.* [l'autor es refereix a la guerra per la independència, que havia durat des l'any 1960 al 1974] *Però l'any 1974, quan la Revolució dels Clavells va portar aires de llibertat a Portugal i va fer marcir la dictadura de Salazar,*

la independència del país africà no va transformar la guerra de la independència en pau i prosperitat. Només va portar una guerra més llarga i més morts”(p. 7-8). Una guerra, continua explicant, que es va allargar vint-i-set anys —el conflicte més durador de l'Àfrica— i que va acabar amb una pau, l'any 2002, que no va solucionar cap dels grans problemes que tenia el país.

Teoria general de l'oblit és una novel·la que ens explica com una atemorida noia portuguesa, Ludovica, uns quants dies abans de la independència del país, es reclou al seu pis mentre esclata una gran carnisseria que enfronta tot tipus d'organitzacions, mercenaris, homes de negocis sense escrúpols i revolucionaris somniadors, el quals, cadascun a la seva manera, intenten fer-se els amos de la nova situació. En paraules del prologuista, “*L'últim pis de l'edifici més luxós de Luanda es converteix en una atalaia immillorable des d'on desxifrar la venjança entre germans, les tradicions ancestrals, l'alegria ingènua, l'odi per l'altre i la cobdícia desencadenada per les mines de diamants i el petroli*” (p. 9). Només l'escriptura, primer en unes llibretes, però més endavant per totes les parets del pis, salvaran la Ludovica del seu allunyament de la barbàrie, al mateix temps que en seran el seu testimoni més personal. El tema de fons és, en realitat, la por de l'altre, i de les greus conseqüències que generalment se'n deriven. La Ludovica, però, al final se n'acabarà sortint gràcies a l'ajuda d'un noi que no deixa de ser aquest “altre”.

La novel·la presenta una estructura molt treballada, ja que tots els personatges que hi van apareixent, i entre els quals en principi el lector no hi sap veure cap connexió, conflueixen a les pàgines finals de tal manera que les diverses trames que protagonitzaven prenen tot el seu sentit. Aigualusa se serveix de la història de la Ludovica —basada en un personatge real— per fer una crítica profunda a la corrupció generalitzada que va malmetre les grans possibilitats que s'obrien amb la independència del seu país. Com diu un dels protagonistes, Magno Moreira Monte, “*Tots els estats de coses sòlids es dissipen, va murmurar en Monte, pensant en Marx, i pensant en Marx, no en avions sinó en el sistema capitalista, que allà, a Angola, prosperant com el verdet entre les runes, ho anava podrint tot, ho corrompia tot, i d'aquesta manera engendrava la seva pròpia fi*” (p. 165).

El testimoni d'un periodista

La lectura de novel·les com les que hem comentat avui sovint ens deixa amb les ganes de tenir més informació sobre els països d'origen dels seus autors, o dels llocs on es desenvolupen les històries que ens expliquen. Crec que una bona opció, més enllà del fàcil recurs a les guies turístiques, és la bona literatura periodística. En aquest sentit, penso que és molt profitosa, en aquest cas, la lectura de dos llibres de Xavier Aldekoa, el corresponsal de *La Vanguardia* a l'Àfrica que hem esmentat abans, a propòsit del pròleg de *Teoria general de l'oblit*. Es tracta d'*Oceà Àfrica* (Ara Llibres, 2017) i *Fills del Nil* (Ara Llibres, 2017).

Xavier Aldekoa (Barcelona, 1981) és periodista i realitzador de reportatges de televisió per a diferents mitjans. En els últims anys ha cobert múltiples conflictes socials a Somàlia, la República Democràtica del Congo, el Sudan del Sud, Angola i Zimbàbue, entre d'altres països, la majoria de les ocasions, com hem dit, en qualitat de corresponsal del diari *La Vanguardia*. Les seves cròniques i reportatges han estat reconeguts diverses vegades amb premis en què es destaca el rigor de la seva tasca periodística i la seva encertada visió dels conflictes humans de què ha estat testimoni.

En el cas d'*Oceà Àfrica*, Aldekoa ens passeja per un bon nombre de països africans —Mali, República Democràtica del Congo, República de Sud-àfrica, Angola, El Camerun, República Centreafricana, Botswana, El Togo, Kènia, Somàlia, Nigèria, El Sudan del Sud, Moçambic, Djibouti i el Sudan— a través d'històries en minúscula, d'històries personals

Xavier Aldekoa

—sovint amb noms i cognoms— que, més enllà de la política i els jocs d'interessos internacionals, ens fan conèixer la crua realitat dels problemes amb què s'enfronten molts països d'aquest immens continent, d'aquest autèntic oceà. Sense caure en la fàcil crònica

sentimental i commiserativa, i amb un estil planer i matisat per una fina ironia, les prosas d'Aldekoa són una magnífica porta d'entrada per conèixer la gran varietat de realitats —que van, per exemple, des de les previsions de creixement espectacular de la població fins

al desembarcament massiu dels xinesos al territori africà— que conformen això que reduïm de manera injusta sota el concepte "Àfrica".

El mateix podem dir de l'altre llibre que recomanem, *Els fills del Nil*. En aquest cas, però, l'objectiu és més concret: prenent com a excusa el recorregut del riu més llarg de l'Àfrica, des de les fonts, al llac Victòria, fins a la desembocadura, a la Mediterrània —6.650 quilòmetres—, l'autor ens demostra que el Nil és molt més que un riu, és "un tros de l'ànima de la cultura occidental" (p.12) i un bressol d'una gran diversitat de cultures que habiten a les seves ribes. Com l'autor mateix diu al final del pròleg: "El Nil és avui la pau del nord d'Uganda, però també la guerra del Sudan del Sud; és la vida de les valls d'Etiòpia i la mort als calabossos d'Egipte o Sudan. És dictadura, desigualtat, progrés, esperança i ànsies de llibertat. És també el somni d'una revolució. Però, malgrat les cicatrius, el Nil continua sent el bressol del mestissatge de les grans cultures africanes mediterrànies d'ahir i d'avui. Tots som fills del Nil" (8p. 14-15). De la mà d'Aldekoa assistirem a històries difícils de pair, que no ens deixaran indiferents per la seva extrema cruesa, però també llegirem passatges que ens sorprendran per la immensa tendresa que destil·len els seus protagonistes. Una magnífica crònica, un gran llibre.

